

Orgeln i Norrskata kyrka

Norrskatan kirkon urut

En liten orgelhistorik • Lyhyt urkuhistoriikki

© Pargas kyrkliga samfällighet/Paraisten seurakuntayhtymä
och/ja Birgitta Sarelin
Serie/Sarja A/3a
Text/Teksti: Birgitta Sarelin
Översättning till finska/Suomennos: Esa Killström
Ombrytning/Taitto: Birgitta Sarelin

Painosalama Oy
Åbo/Turku 2022

Förord

Orgeln i Norrskata kyrka uppställdes först i Houtskärs kyrka år 1895 och såldes år 1954 till Norrskata, som hörde till Korpo församling.

År 2022 är det 140 år sedan orgeln byggdes, eventuellt som hemorgel åt orgelbyggaren J.A. Zachariassen. Med anledning av detta jubileum utges en kort framställning av orgelns historia. Denna skrift är ett bearbetat utdrag ur en motsvarande skrift om orglarna i Houtskärs kyrka.

Jag tackar filosofie magister och kantor Mikael Granlund för benägen hjälp vid materialsamlandet ur Houtskärs församlings arkiv och ur Zachariassens arkiv i Sibeliusmuseum i Åbo.

Pargas den 2 maj 2022

Birgitta Sarelin

Norrskata är den näst största ön i Korpo-arkipelagen. Där bodde ca 600 personer ännu på 1950-talet, och det fanns post, bank, butik, skola och andra faciliteter. År 2017 var 60 personer mantalsskrivna på Norrskata. Av faciliteterna finns på 2020-talet nästan ingenting kvar. Kyrkan byggdes åren 1932–1934.

J.A. Zachariassens orgel

När Norrskata kyrka togs i bruk år 1934 skänktes ett orgelharmonium för att stöda församlingssången av Albert Andersson på Järvsar. Men det var i bruk endast tjugo år, för år 1954, när den nya Marcussenorgeln i Houtskär togs i bruk, gavs möjligheten att köpa den gamla orgeln i Houtskär till Norrskata kyrka.

Denna orgel var byggd av den danskfödde Jens Alexander Zachariassen (1839–1902) som hade ett etablerat och välkänt orgelbyggeri i Nystad. En tid var det till och med Nordens största. I ett brev daterat den 30 mars 1893 fick Houtskärs församling ett regelrätt rek-lambrev av honom eftersom han hade hört att församlingen stod i beråd att köpa orgel:

Av direktör Pahlman har jag erfarit att Houtskärs församling står i beråd att anskaffa en orgel till sin kyrka. I följd däraf tager jag mig härhos friheten göra förslag i detta afseende. För kyrkan skulle en 6 å 4 stämmig orgel vara lämplig.

En sex stämmig orgel med en manual och bihangspedal finnes färdig. Den har följande stämmor: Principal 8 fot, Borduna 16 f, Salicional 8 f, Gedackt 8 f, Oktava 4 f samt Oktava 2 f.

Orgeln har 2 kopplingar och 1 kollektiv tramp. Dess pris färdig uppställd i kyrkan målad och förgylld utgör 3,600 Fmk.

Dessutom erbjöd sig Zachariassen i brevet att bygga en mindre fyrstämmig orgel för 2 800 Fmk om församlingen inte önskade köpa det större instrumentet som redan fanns färdigt. Fasadritningar för båda orgelalternativen bifogades, och orgelbyggaren var redo att låta en del av orgelns pris "inneslå på afbetalning mot skälig ränta". Beloppet 3 600 mark år 1893 motsvarar enligt penningvärdet år 2021 ca 20 000 euro.

Den färdiga orgel som bjöds ut till Houtskärsborna byggdes eventuellt redan 1882. Enligt Zachariassens förteckning över orgelbyggen nämns endast ett sexstämmigt instrument i hans arkiv, som ingår i Sibeliusmuseets arkivsamlingar. Disposition till denna sexstämmiga orgel saknas, men det står "privat, hemma" i hans anteckningar, vilket möjligen betyder att instrumentet var husorgel hos Zachariassen till dess att Houtskärs församling köpte det. Han byggde dock flera andra sexstämmiga instrument, som alla är placerade i olika kyrkor. De flesta är dessutom av senare datum än denna orgel, vilket framgår av förteckningen i boken *Zachariassen-bolagen under 100 år*.

Betydande ekonomisk hjälp vid orgelköpet fick Houtskärs församling genom att sjökaptén Henrik Eriksson hade testamenterat 1 000 mark som grundplåt för anskaffande av orgel.

På en kyrkostämma den 21 augusti 1894 delgavs "kontraktet angående leveransen af ett sexstämmigt orgelverk till församlingens kyrka". Kontraktet mellan J.A. Zachariassen och Houtskärs församling undertecknades samma dag. Priset hade sjunkit något, 3 500 mark. Församlingens undertecknare var Viktor Sjöberg (1867–1941), som tillträdde klockartjänsten som nittonåring 1886. I och med orgelanskaffningen titulerades han klockare-orgelnist 1895. Den slutliga dispositionen var enligt kontraktet denna:

Denna orgel, som befinner sig i fullt komplett skick, har följande stämmor. Borduna 16 fot, Principal 8 fot, Salicional 8 fot, Gedackt 8 fot, Oktava 4 fot och Oktava 2 fot alla med 54 pipor, utom Principal och Salicional som hafva gemensam bas. Orgeln har en bihangspedal, oktavkoppel samt kollektivtrampa för att tillsätta och aftaga de starka stämmorna.

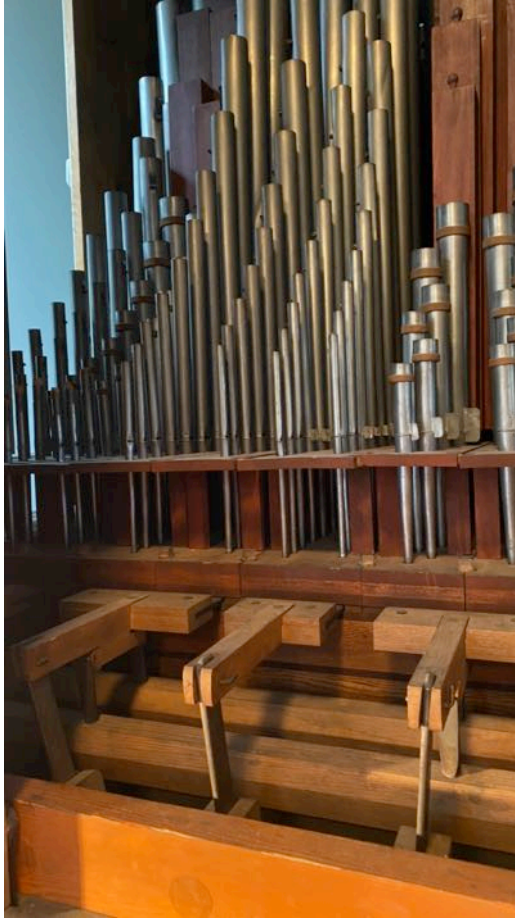
Stämman Principal 8' är orgelns huvudstämman och ger hela verket en solid grund. Till principalkören hör också Oktava 4' och Oktava 2'. Principalerna är bäriga och stabila i klangen och piporna är öppna. De klingar med så kallad obruten deltonsserie, som innebär att alla övertoner är med. Stämman Salicional 8' har också öppna pipor, som är trängre och smalare byggda, vilket ger den en strykande klang som påminner om stråkinstrument, därav benämningen stråkstämman. Namnet Salicional kommer från latinets *salix*, som betyder pilträ. Stämmorna Borduna 16' och Gedackt 8' har heltäckta pipor. Namnet Gedackt är tyska och betyder "täckt". Täckta pipor klingar en oktav lägre än öppna pipor av samma längd. Klangfärgen är också mildare än hos principalstämmorna, vilket beror på att de udda deltonerna gynnas i täckta stämmor. "Kollektivtrampan" är ett grupp-koppel som på en gång låter Borduna 16', Principal 8' och Oktava 4' tas i bruk eller tas bort vid spelning.

Spelbordet. Registerandragen är från vänster:

Soittopöytä. Rekisteritapit vasemmalla:

Oktava 2', Oktava 4', Gedackt 8', Principal 8', Salcional 8' och Borduna 16'.

De sex stämmornas uppställning i orgelhuset.

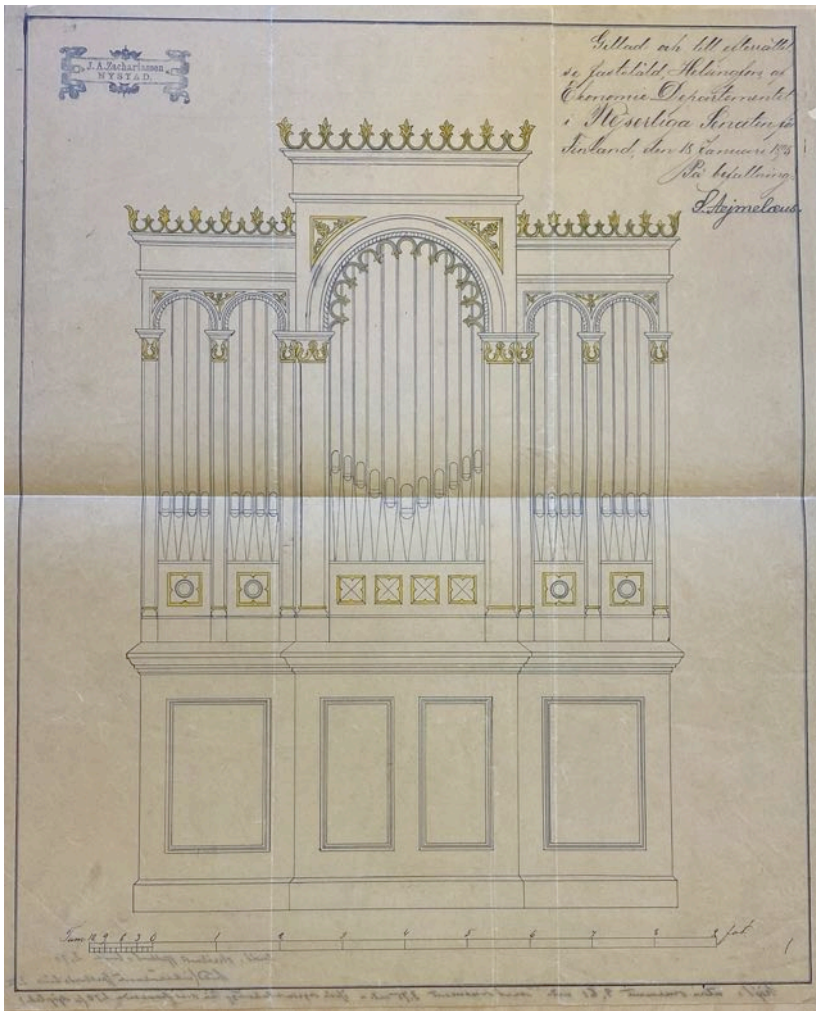
Från vänster följer de samma ordning som registerandragen har på spelbordet. I förgrunden syns slejferna, som är kopplade till registerandragen. Slejfen är en bräda med hål, och när registerandraget dras ut skjuts slejfen in, så att hålen kommer under stämmans pipfötter och luften från väderlådan kan strömma upp i piporna.

Urkukaappiin asennetut kuusi äänikertaa.

Vasemmalta ne noudattavat soittopöydän rekisteritappien järjestystä. Etualalla näkyvät rekisteritappeihin yhdistetyt listeat. Liste on rei'itetty lauta ja rekisteritappia vedettäessä liste työntyy äänikerran pillinjalkojen alle mahdollistaen ilman kulkeutumisen ilmalaatikosta pilleihin.

Ritningarna för orgelfasaden godkändes av Kejsarliga Senaten den 18 januari 1895 och av domkapitlet i Åbo ärkestift den 4 februari samma år.

Upe i högra hörnet kan man läsa utlåtandet om orgelfasadritningen av Ekonomie Departementet i Kejsarliga Senaten: "Gillad och till efterrettelse fastställt" etc.

Oikeasta yläkulmasta löytyy Keisarillisen Senaatin Talousosaston urkujen julkisoupiirustusta koskeva lausunto: "Hyväksi havaittu ja noudatettavaksi vahvistettu" jne.

Dagny Gräsbeck beskrev orgeln på detta sätt i sin bok *Houtskärs kyrka*:

I dess fasad funnos tre [fem, förf. anm.] fält stumma fasadpipor inbyggda i förgyllda och ornamenterade rundbågsramar. Orgeln var f.ö. målad gräddvit och stod uppställd på en läktare i södra huset mittemot altaret. Orgeln hade mekanisk traktur och en trampbälg. Mekaniken var gediget utförd i ädla träslag. Piporna voro tillverkade av orgeltenn och furu, delvis av äldre konstruktion än verket i övrigt. Orgeln spelades från ena sidan [så kallat gavelspelbord, förf. anm.].

Orgelns klang kan sägas vara klar och naturlig. Piporna har kraftigt rundade labier, vilket vittnar om en äldre period i Zachariassens orgelbyggeri. Man vet att han använde pipor som hade tillverkats tidigare, men man vet inte varför.

Orgeln invigdes den 23 juni 1895 och tjänade i Houtskärs kyrka till år 1954, då den såldes till Norrskata kyrka för 200 000 mark (i 2021 års penningvärde cirka 6 900 euro). Den fick då en elektrisk fläkt och uppställdes till vänster om altaret i Norrskata kyrka. Reparation behövdes innan den togs i bruk på det nya stället. Det arbetet gjordes av Knud Jensen under medverkan av Nils Fagerlund, som var kantor i Houtskär och sedan år 1947 hade spelat på orgeln och lärt känna dess egenheter. Orgeln är numera nedsänkt i golvet på så sätt att bihangspedalen är i en "grop". Bälgrampan går inte heller att få ner fullständigt då golvet tar emot, vilket gör att bälgen inte kan fungera fullt ut vid ett strömavbrott.

I Norrskata kyrka används orgeln fortfarande till allmän belåtenhet, då den är utmärkt som psalmorgel, dvs. att ackompanjera församlingssången.

Zachariassens orgel på den för ändamålet nybyggda läktaren i Houtskärs kyrka / Zachariasseninurut Houtskarinkirkossa varta vasten rakennetulla parveella 1895–1954.

Alkusanat

Norrskatan kirkon urut pystytettiin alun perin Houtskarín kirkkoon vuonna 1895 ja myytiin vuonna 1954 Norrskataan, joka tuohon aikaan oli osana Korppoon seurakuntaa. Vuonna 2022 tulee kuluneeksi 140 vuotta urkujen valmistumisesta, mahdollisesti urkujenrakentaja J.A. Zachariassenin kotiuruiksi. Tämän muistojuhlan johdosta julkaistaan lyhyt katsaus urkujen historiaan. Tämä kirjanen on muokattu ote vastaavasta Houtskarín kirkon urkuja käsittelevästä kirjasesta.

Kiitän filosofian maisteri, kanttori Mikael Granlundia, joka on ystävällisesti avustanut hankkimalla tietoja Houtskarín seurakunnan arkistosta sekä Turun Sibeliusmuseon Zachariassenin arkistosta.

Paraisilla, 2. toukokuuta 2022

Birgitta Sarelin

Norrskata on Korppoon saariston toiseksi suurin saari. Siellä oli vielä 1950-luvulla noin 600 asukasta, ja heidän käytössään oli posti, pankki, kauppa, koulu ynnä muut palvelut. Vuonna 2017 Norrskatassa oli kirjoilla 60 asukasta. Palveluista 2020-luvulle tultaessa ei ollut jäljellä enää juuri mitään. Kirkko rakennettiin vuosina 1932–1934.

J.A. Zachariassenin urut

Norrskatan kirkkoa käyttöön otettaessa Järvsaaressa asuva Albert Anderson lahjoitti kirkolle urkuharmonin tukemaan seurakunnan laulua. Tämä oli kuitenkin käytössä vain kaksikymmentä vuotta, sillä vuonna 1954, kun Houtskarın kirkon uudet Marcussen-urut otettiin käyttöön, seurakunnalle tarjoutui mahdollisuus ostaa Houtskarın vanhat urut Norrskatan kirkkoon.

Nämä urut oli rakentanut tanskalaisyyntyinen Jens Alexander Zachariassen (1839–1902), jolla oli asemansa vakiinnuttanut urkurakentamo Uudessakaupungissa (Zachariassenin kuva s. 5). Erääseen aikaan se oli jopa Pohjoismaiden suurin. Kuultuaan Houtskarın seurakunnan aikomuksista hankkia uudet urut hän lähetti 30. maaliskuuta 1893 Houtskarın seurakunnalle suoranaisen mainoskirjeen:

Johtaja Pahlmanilta olen kuullut Houtskarın seurakunnan aikeista hankkia kirkkoonsa urut. Tämän johdosta rohkenen esittää teille seuraavan ehdotuksen. Kirkkoon sopisivat 6- tai 4-äänikertaiset urut.

Valmiina ovat yhdellä sormiolla ja liitejalkiolla varustetut urut. Niihin kuuluvat seuraavat äänikerrat: Principal 8 jalkaa, Borduna 16 j, Salicional 8 j, Gedackt 8 j, Oktava 4 j sekä Oktava 2 j.

Uruissa on 2 yhdistintä sekä 1 yhteispoljin. Niiden hinta valmiiksi kirkossa pystytettyinä, maalattuina ja kullattuina on 3,600 Suomen markkaa.

Lisäksi Zachariassen tarjoutui kirjeessään rakentamaan pienemmät neljänäänikertaiset urut 2 800 markalla sen varalta, ettei seurakunta haluaisi ostaa valmiina olevia suurempia urkuja. Kirjeessä oli liitteinä kummankin urku-

vaihtoehdon julkisivupiirustukset, ja urkujenrakentaja oli valmis hyväksymään kauppahinnan osittaista osamaksua ”kohtuullista korkoa vastaan”. Vuoden 2021 rahassa vuoden 1893 3 600 markan kauppahinta vastaa noin 20 000 euroa.

Houtskarilaisille tarjotut valmiit urut olivat mahdollisesti valmistuneet jo vuonna 1882. Zachariassenin valmistamia urkuja käsittelevästä luettelosta löytyy ainoastaan yksi kuusiäänikertainen soitin. Näiden kuusiäänikertaisten urkujen dispositiota ei löydy, mutta hänen muistiinpanoissaan on merkintä ”yksityinen, kotona”, mikä mahdollisesti viittaa siihen, että urut olivat Zachariassenin kotiurkuina, kunnes Houtskarın seurakunta osti ne. Hän rakensi kuitenkin useita muita kuusiäänikertaisia urkuja, jotka kaikki on sijoitettu eri kirkkoihin. Useimmat ovat lisäksi uudempaa tuotantoa kuin nämä urut, mikä ilmenee kirjaan *Zachariassen-bolagen under 100 år* (Zachariassen-yhtiöt 100 vuoden aikana) liitetystä luettelosta.

Houtskarın seurakunta sai huomattavaa taloudellista tukea merikapteeni Henrik Erikssonin testamentattua 1 000 markkaa urkuhankkeen pohjakassaksi.

Kirkonkokouksessa 21. elokuuta 1894 annettiin tiedoksi ”sopimus kuusiäänikertaisten urkujen toimittamisesta seurakunnan kirkkoon”. J.A. Zachariassenin ja Houtskarın seurakunnan välinen sopimus allekirjoitettiin samana päivänä. Hinta oli alentunut jonkin verran, 3 500 markkaan. Seurakunnan puolesta sopimuksen allekirjoitti Viktor Sjöberg (1867–1941), joka oli vastaanottanut lukkarin viran yhdeksäntoistavuotiaana 1886. Urkuhankinnan myötä häntä kutsuttiin 1895 lukkariurkuriksi. Sopimuksen mukainen lopullinen dispositio oli tämä:

Näissä täydellisessä kunnossa olevissa uruissa on seuraavat äänikerrat: Borduna 16 jalkaa, Principal 8 jalkaa, Salicional 8 jalkaa, Gedackt 8 jalkaa, Oktava 4 jalkaa sekä Oktava 2 jalkaa. Kaikissa on 54 pilliä, lukuun ottamatta Principal sekä Salicional, joilla on yhteinen basso. Uruissa on liitejalkio, oktaaviyhdistin sekä yhteispoljin, jolla vahvat äänikerrat kytketään yhdessä päälle ja pois.

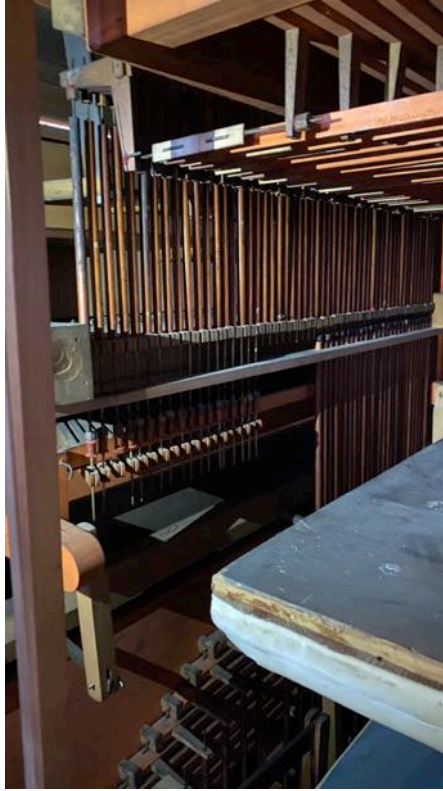
Principal 8' muodostaa urkujen pää-äänikerran antaen koko soittimelle vankan pohjan. Principal-äänikertojen kuoroon kuuluvat myös Oktava 4' sekä Oktava 2'. Principal-äänikerrat ovat soinniltaan kantavia ja tukevia ja pillit ovat avoimia. Ne sointuvat niin sanotusti katkeamattomin osasävelsarjoin, mikä tarkoittaa sitä, että kaikki ylisävelet ovat mukana. Äänikerassa Salicional 8' on myös avoimet pillit, mutta nämä ovat rakenteeltaan suppeammat ja kapeammat antaen jousisoitinta muistuttavan soinnin, tästä syystä näistä käytetään nimitystä jousiäänikerta. Nimike Salicional tulee latinan sanasta *salix*, joka tarkoittaa salavaa. Äänikerroissa Borduna 16' sekä Gedackt 8' on kokonaan tukitut pillit. Nimi Gedackt on saksaa ja kääntyy "peitetty, tukittu". Tukituissa pilleissä on avoimia samanpituisia pillejä matalampi sointi. Sointiväri on myös principal-äänikertoihin verrattuna pehmeämpi tukittujen pillien suosiessa parittomia osaaääniksiä. "Yhteispoljin" on ryhmäyhdistin, joka sallii äänikertojen Borduna 16', Principal 8' sekä Oktava 4' aktivoinnin tai poistamisen samanaikaisesti soittaessa.

Urkujen julkisivupiirustukset (kuva s. 9) hyväksyttiin Keisarillisessa Senaatissa 18. tammikuuta 1895 ja Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulissa 4. helmikuuta samana vuonna.

*Osa urkujen listeistä kytkettyinä rekisteritappeihin.
En del av orgelns slejfer som är kopplade till registerandragen.*

*Soittomekaniikka.
Spelmekaniken.*

Dagny Gräsbeck kuvaili urkuja näin kirjassaan *Houtskärs kyrka* (Houtskarın kirkko):

Niiden julkisivussa oli kolme [viisi, tek. huom.] mykistä julkisivupilleistä muodostettua kullattuihin ja kuvioituihin pyörökaarikehyksiin upotettua kenttää. Muilta osin kermanvalkoisiksi maalatut urut oli pystytetty etelähuoneeseen alttaria vastapäätä sijaitsevalle parvelle. Urut oli varustettu mekaanisella koneistolla sekä poljinpalkeella. Mekaniikka oli muodostettu huolellisesti jaloista puulajeista. Pilleihin oli käytetty urkutinaa sekä mäntyä, osittain vanhempaa tekoa kuin urut muilta osin. Urkuja soitettiin toisesta päädystä [ns. päätysoittopöytä, tek. huom.].

Urkujen sointia voidaan sanoa kirkkaaksi ja luonnolliseksi. Pilleissä on voimakkaasti pyöristetyt huulet (laabiot), viitaten Zachariassenin urkurakentamon varhaisempaan vaiheeseen. Hänen tiedetään käyttäneen aiemmin valmistettuja pillejä, mutta syytä tähän ei tunneta. Urut vihittiin käyttöön 23. kesäkuuta 1895 ja ne palvelivat Houtskarín kirkossa vuoteen 1954, jolloin ne myytiin Norrskatan kirkolle 200 000 markalla (vuoden 2021 rahan arvossa noin 6 900 euroa). Silloin se varustettiin sähköisellä puhaltimella ja pystytettiin Norrskatan kirkkoon alttarin vasemmalle puolelle. Urkuja oli korjattava ennen käyttöönottoa uudessa paikassa. Tästä työstä vastasivat Knud Jensen tukenaan Houtskarín kanttori Nils Fagerlund, joka oli soittanut urkuja vuodesta 1947 ja oppinut tuntemaan sen erikoisuudet. Urut on nykyään upotettu lattiaan siten, että liitejalkio on eräänlaisessa ”kuopassa”. Paljepoljintakaan ei enää voi käyttää lattian tullessa vastaan, joten paljetta ei voi käyttää kokonaisuudessaan sähkökatkoksen aikana.

Norrskatan kirkossa urut ovat yleisesti hyväksytyinä edelleen käytössä toimien erinomaisesti virsiurkuina seurakunnan laulun säestäjinä.

Källor och litteratur / Lähteet ja kirjallisuus

Källor/Lähteet

Houtskärs kyrkoarkiv/Houtskarin kirkkoarkisto:

J.A. Zachariassens brev till Houtskärs församling 30.3.1893.

Kontrakt Upprättadt emellan Houtskärs församling å ena och Orgelbyggaren J.A. Zachariassen i Nystad å andra sidan angående leverans af ett orgelverk till Houtskärs kyrka. 21.8.1894.

Protokoll fördt vid behörigen pålyst kyrkostämma, hållen uti kommunalstugan med Houtskär församlings röstberättigade medlemmar den 21 augusti 1894.

Utdrag ur Åbo rådstuvurätts protokoll 30.9.1893.

Sibeliusmuseums arkivsamlingar, Åbo/Sibelius-museon arkistokokoelmat, Turku:

J.A. Zachariassens arkiv: verkförteckning.

Litteratur/Kirjallisuus

Från orgelbyggeri och sjöfart till träförädlings- och metallindustri. Zachariassen-bolagen under 100 år. Nystad 1970.

Gräsbeck, Dagny, *Houtskärs kyrka*. Houtskärs församling 1954.

Hellsten, Hans, *Instrumentens drottning. Orgelns historia och teknik*. Stockholm: Natur och Kultur 2002.

Korppoo, Norrskatan kirkko, <http://www2.siba.fi/cgi-bin/shubin/haku7.cgi?urku=189504006&vuosiluku1=&vuosiluku2=&paikka=Korppoo&mkunta=&rakentaja=&akmara=&koneisto=&ryhma=> (hämtad 23.2.2022).

Nikula, Sigrid, Åbolands prosteri I, Borgå stift, del I, *Finlands kyrkor/Suomen kirkot*, Helsingfors/Helsinki: Museiverket/Museovirasto 1973.

Rautioaho, Asko, *Suomen urut 2006 Orglarna i Finland. Urkumatrikkeli*. Helsinki: Suomen Kanttori-urkuriliitto 2007.

Bilder/Kuvat

Zachariassenorgeln på läktaren i Houtskärs kyrka/Zachariassenin urut Houtskarin kirkon parvella © Museiverkets Bildsamlingar foto Welin/ Museoviraston Kuvakokoelmat kuva Welin HK10000:7236.

Bilden av J.A. Zachariassen ur boken/J.A. Zachariassenin kuva kirjasta *Från orgelbyggeri och sjöfart till träförädlings- och metallindustri. Zachariassen-bolagen under 100 år.* Nystad 1970.

Övriga bilder/Muut kuvat: © Birgitta Sarelin